

Fra borgerdyd
til kompetenceudvikling

Per Jørgensen

Fra borgerdyd til kompetenceudvikling

Idrætten i
latin- og gymnasieskolen
gennem 200 år

Syddansk Universitetsforlag 2014

University of Southern Denmark Studies in
History and Social Sciences vol. 481

© Per Jørgensen og Syddansk Universitetsforlag 2014
Sats og tryk: Tarm Bogtryk a-s
Omslag: Donald Jensen, Unisats ApS
ISBN 978-87-7674-804-3

Udgivet med støtte fra:
Kulturministeriets Udvalg for Idrætsforskning

Omslagsbillede:

I 1903 fik pigerne adgang til såvel det nyoprettede gymnasium som dets idrætsundervisning. Begge køn skulle især dyrke (svensk) gymnastik. Her øver pigerne i 1. mellem på Øregård Gymnasium sig i 1933 på det gymnastikprogram, der år efter år gennem mellemskole og gymnasium blev mere og mere kompliceret og perfektioneret.
(www.danskebilleder.dk, Lokalhistorisk Arkiv, Gentofte).

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge overenskomst med Copy-Dan

Syddansk Universitetsforlag
Campusvej 55
5230 Odense M

www.universitypress.dk

Indhold

Forord	9
Kapitel 1: Idrætten i latin- og gymnasieskolen – en introduktion	11
Skoleidrættens bagmænd	12
Folkeskole og gymnasium	13
Problemstillinger	14
Metode og teori	15
Idrætten i skolen og samfundet	16
Gymnastik, idræt og sport	18
Skoleidrætten gennem 200 år	19
Om opdragelse og andre nøglebegreber	20
<i>Socialisering og opdragelse</i>	20
<i>Pædagogik og didaktik</i>	21
<i>Dannelse og almindannelse</i>	22
Eleven, læreren og fagets status	23
Idræt og de andre fag	24
Skoleidrætten og historien	25
Kapitel 2: Vejen til den moderne skoleidræt (ca. 1500-1800)	27
Fra ridderdyst til skolegymnastik	27
Oplysningstidens kropskultur	30
Det nye dannelsesideal	31
Nachtegall – idrætspædagog under enevælden	35
<i>Organisator og netværker</i>	36
Gymnastikkens indhold ca. 1800	38
<i>Idrætspædagogik, -didaktik og idéverden</i>	38
<i>Praktikken og dens udførelse</i>	40
Praksis 1: En idrætstime (drenge), ca. 1800	44

Kapitel 3: Gymnastikken, militæret og latinskolen (ca. 1800-1850)	47
Den militære og den civile gymnastiklæreruddannelse	48
<i>De første akademiske idrætslærere</i>	50
<i>Med svømning som propaganda</i>	51
Pigernes skoleidræt (ca. 1800-1840)	52
Gymnastik og karakterudvikling	57
Den nye latinskole (ca. 1820-1850)	59
<i>Idrætten i latinskolen</i>	61
<i>Idrætsundervisningen i almue- og borgerskolen</i>	63
Fik latinskolen militærgymnastik?	65
Idrætspædagogik og -didaktik i latinskolen (ca. 1830-1850)	71
<i>Form: Indbyrdes undervisning i latinskolen?</i>	72
<i>Indhold: Dansk gymnastik i latinskolen</i>	74
Praksis 2: En idrætstime (dreng), ca. 1845	80
Kapitel 4: Idrætten i latinskolen og den frivillige idræt (ca. 1850-1900)	85
Foreningsidrættens etablering	87
<i>Skyttebevægelsen</i>	87
<i>Gymnastikbevægelsen</i>	88
<i>Sporten organiseres</i>	90
<i>Gymnastikken og sporten (ca. 1880-1920)</i>	91
Idrætsundervisningen i latinskolen	93
<i>Idrætslærer i latinskolen</i>	93
<i>Den nye grundbog</i>	97
<i>Holdning, anstand og orden</i>	101
<i>Evaluering af lærer og elever</i>	103
Praksis 3: En idrætstime (dreng), ca. 1885	104
Reformeringen af skoleidrætten (ca. 1885-1900)	108
<i>Sundhed og idræt</i>	109
<i>Krop og samfund</i>	111
Pigegymnastikken og dens undervisere (ca. 1880-1900)	112
<i>Paul Petersen og hans institut</i>	113
<i>Idrættens transferværdi</i>	114
Praksis 4: En idrætstime (piger), ca. 1890	116

Kapitel 5: Gymnasieidrætten i det moderne samfund (ca. 1900-1940)	117
Gymnasiet og skoleidrætten	118
<i>"Håndbogen"</i>	120
Den svenske gymnastiks vej til skolen	123
Gymnastikken og lægevidenskaben	126
Idrætspædagogik og -didaktik	133
<i>De svenske principper</i>	134
<i>Boldspil</i>	139
Gymnastikundervisningens kontrol	140
Faciliteter og opdragelse	144
Praksis 5: En idrætstime (drengene eller piger), ca. 1910	148
Kapitel 6: Køn, karakterer og uddannelse – Tre temaer (ca. 1900-1960)	151
Pigerne og gymnasieidrætten	152
Karakterer, eksamen og fravær	156
Den højere idrætslæreruddannelse	161
<i>Akademiseringen af uddannelsen</i>	161
<i>Uddannelsens indhold</i>	164
<i>Undervisningen i boldspil</i>	165
<i>Uddannelsens indhold – en systematisering</i>	168
Gymnastikken taber terræn (ca. 1935-1960)	170
<i>Gymnastik, sport og stævnevirkksomhed</i>	172
Praksis 6: En idrætstime (drengene eller piger), ca. 1955	174
Kapitel 7: Gymnasieidrætten i velfærdsstaten (ca. 1960-2010)	177
Forholdet mellem lærer og elev	179
Frisport	180
Nye aktiviteter og ny pædagogik	183
<i>Frit valg på alle hylde</i>	183
<i>Idræt og idrætsundervisning i en opbrudstid</i>	185
Idræt som tilvalg	186
<i>Idræt på HF-tilvalg</i>	186
<i>Idræt på mellemniveau</i>	187
Idrætslæreren i gymnasieskolen	188
<i>Uddannelsen – fra et til fire institutter</i>	189
<i>Gymnasieidrætslæreren organiseres (ca. 1920-2010)</i>	192

Undervisning og undervisningsmidler	195
<i>En pædagogikumcase</i>	198
Praksis 7: En idrætstime i gymnasieskolen, ca. 1980	201
Idrætsfagets form og indhold til debat (ca. 1970-2005)	202
<i>Lærer og fag</i>	202
<i>Kønsintegration – samundervisning</i>	208
<i>Karaktererne – igen, igen</i>	214
Idræt og kompetencer (2005-)	217
<i>Sundhed og fysisk aktivitet</i>	220
Underviserne og reformen i 2005	222
Kapitel 8: Idrætten i latin- og gymnasieskolen – en opsamling (ca. 1800-2010)	225
Eleverne, lærerne og fagets indhold	226
Idræt og de andre fag	227
Vejledningernes indhold	229
Undervisningens indhold	229
Den gode idrætstime	232
<i>Praktisk indhold</i>	232
<i>Fysisk opdragelse</i>	235
<i>Psykisk og social opdragelse</i>	237
<i>Opdragelse til sundhed og hygiejne</i>	237
<i>Anbefalet pædagogik</i>	239
<i>Undervisning af piger og drenge</i>	241
<i>Praktik og teori i idrætsundervisningen</i>	245
Fag og opdragelse	246
<i>Almue- og folkeskolen</i>	246
<i>Latin- og gymnasieskolen</i>	247
Idrætsopdragelsens ”virkning”	249
”Idræt-samfund” – en sammenhæng?	253
<i>Svensk gymnastik og ”Tiller Girls”</i>	253
En historie om magtudøvelse?	256
Noter og henvisninger	260
Litteratur	276
Person- og sagsregister	284

Forord

Denne bog handler om den skoleidræt, som elever i latinskolen og gymnasieskolen er blevet undervist i gennem ca. 200 år. Eleverne har været "blomsten af Danmarks ungdom". Dem man har ventet sig meget af. De udgjorde få promille af en ungdomsårgangs latinskoledrenge omkring 1800, men ca. 70 % i vore dage, hvor begge køn går i gymnasiet, og gymnasiebegrebet er blevet udvidet. Det er første gang, denne historie bliver beskrevet i samlet form, og bogen undersøger med samfundsmæssig reference, hvilket indhold og formål skiftende autoriteter har ment, at idrætsundervisningen skulle have for netop denne målgruppe.

Kravene til undervisningens indhold og formål fremgår af diverse skolelovgivning, vejledninger etc. i perioden, men bogen har også et praktisk sigte. Den analyserer den intenderede undervisnings indhold og kommer med en række konkrete bud på, hvorledes den "perfekte" undervisningslektion i idræt kunne tænkes at have set ud gennem tiden. Betegnelsen "kunne tænkes" er valgt med omhu. Den idrætsundervisning, der reelt foregik rundt om i gymnastiksalene, var ikke altid "by the book". Faktisk var virkeligheden i landets gymnastiksale ofte meget langt fra de ideale krav til form og indhold, som de var formuleret i København. Indholdet af den intenderede, perfekte idrætsundervisning fortæller imidlertid, hvilken kropskulturel dannelse, som det officielle Danmark mente, at landets ungdomselite burde tildeles via latin- og gymnasieskolen.

Bogen er skrevet til alle med interesse for skolehistorie og skoleidræts historie. De mange praktiske eksempler vil forhåbentlig gøre den særligt interessant for undervisere, studerende og elever på de uddannelsessteder, hvor der uddannes og undervises i idræts historie, -sociologi og -pædagogik samt praktisk idræt. Bogen er resultatet af mange års forskning og undervisning inden for området foretaget på idrætsinstitutterne i København og Odense. Dele af den hviler på tekster og eksempler, som mine studerende er blevet udsat for gennem årene, og enkelte aspekter af den er udgivet i artikelform. Flere af eksemplerne på skiftende tiders praktisk idrætsundervisning er blevet afprøvet i gymnasieskolen. Endelig må nævnes, at nogle af mine specialestuderende har beskæftiget sig

med gymnasieidræt og pædagogik gennem årene; resultatet af deres anstrengelser afspejles også i bogen.

Tak til alle for hjælp, kommentarer og dialog. En særlig tak til lektor Niels Vogensen for grundig gennemlæsning og mange kommentarer samt til lektor Lisbeth Steen Pedersen for råd, hjælp og støtte undervejs. Også en stor tak til Lisbeth Andersen Skov for udarbejdelse af bogens register.

Bogen er udgivet med støtte fra Kulturministeriets Udvalg for Idrætsforskning.

Per Jørgensen, februar 2014

Idrætten i latin- og gymnasieskolen – en introduktion

I 1809 opmuntrede en kongelig forordning latinskolen, forløberen for vore dages gymnasium, til også at undervise i gymnastik. Latinskolen havde mange år på bagen. Allerede ifølge kirkeordinansen af 1537 skulle hver købstad have sin egen latinskole, og Jylland fik derfor 24 lærde skoler og Sjælland 15. Efterhånden blev antallet dog mindre og mindre, og i 1880'erne var der kun 12 tilbage.¹ Kun drenge havde adgang til latinskolen, der i 1903 blev afløst af gymnasiet med adgang for begge køn. Inspirationen til den kongelige forordning kom bl.a. fra nogle københavnske privatskoler, der fra ca. 1800 havde indført gymnastikundervisning. Disse skoler tog generelt udgangspunkt i Jean-Jacques Rousseaus (1712-1778) pædagogiske idéer, der var blevet bearbejdet af den tyske gymnastikpædagog Johann Friedrich Guts Muths (1759-1839), hvad specielt faget gymnastik angik.

Latinskolerne lod sig dog ikke umiddelbart friste i 1809. Indførelsen af gymnastikfaget var frivillig, og der skulle gå flere år, før de første latinskoler tog forordningens ønske alvorligt. "Blomsten af Danmarks ungdom" behøvede ikke idræt. Først i 1831 blev organiseret gymnastikundervisning gjort obligatorisk i latinskolen, men fra det tidspunkt har faget idræt (under forskellige navne) været obligatorisk for alle elever på gymnasieskoleniveau. Og idræt er gennem årene indgået i et triumvirat med dansk og historie som de eneste fag, der hele tiden har været obligatoriske for alle elever i samtlige latin- og gymnasieklasser.²

Skoleidræt bliver altid udøvet med et opdragende formål, og hver periode har haft sine kæpheste. Omkring 1800 skulle idrætsevenen i den rousseausk inspirerede privatskole lære gode, relevante egenskaber, borgerdyd, der kunne bruges konkret senere i livet. I midten af 1800-tallet skulle latinskoledrengen udvikle fædrelandskærlighed ved hjælp af idræt. Ved 1900-tallets begyndelse forventedes idræt at give gymnasieeleven sans for sundhed, hygiejne samt (selv)disciplin, og ca. 50 år efter supplerede forordningen disse formål med ønsket, om at eleven også skulle lære fællesskab, fairplay og samarbejde. I vore dages STX, som det traditionelle gymnasium nu hedder, handler det for eleven yderligere om at opnå personlige kompetencer i sundhed og livsstil

gennem sin deltagelse i idrætstimerne. Gennem hele perioden har troen alt i alt været stor på, at rigtigt organiseret og udført skoleidræt vil lejre sig i gymnasieeleven i en eller anden form for personlig og samfundsnyttig opdragelse.

Faget hedder i vore dage "idræt". Det har det gjort siden 1977, men for det meste har det heddet noget andet. I længst tid "gymnastik", men betegnelsen "legemsøvelser" har også været inde over. Skoleformen har kun siden 1903 været kaldt "gymnasium". Inden da hed den "latinskolen".³ Indtil gymnasieskole-reformen i 1903 var alle eleverne af hankøn, idet latinskolen var lukket land for piger. Kvinder havde siden 1875 haft adgang til universitetet, men den adgangsgivende (studenter)eksamen var de henvist til at tage på private pigeskoler, hvor gymnastik dog også kunne være en del af undervisningen.

Den elevgruppe, der toner frem i denne bog, har gennem årene langt fra haft samme andel af ungdomsårgangene, samme sociale udgangspunkt eller alderssammensætning. Vore dages massegymnasium tiltrækker ca. 70 % af en årgang og rekrutterer meget mere bredt i socialgrupperne end i de første tre fjerdedele af perioden. I 1870 fuldførte 0,6 % af en ungdomsårgang (drengene) latinskolen. I 1940 udgjorde elevtallet i gymnasiet ca. 3 % af en årgang, og eleverne blev først og fremmest rekrutteret fra overklassen og nærmeste omegn.⁴ Hvad alderssammensætningen angår, er gymnasieelever i vore dage mellem 15 og 20 år, men det er noget forholdsvis nyt. I latinskolen optog man elever ned til tiårsalderen, og først i 1960'erne afskaffede de sidste gymnasier den mellemskoleafdeling (6.-9. klasse), der var blevet indført i 1903, og som man skulle bestå med god karakter for at komme i gymnasiet.

Skoleidrættens bagmænd

Bogen undersøger idrætten i latin- og gymnasieskolen gennem ca. 200 år, men den gør det især med udgangspunkt i det officielle Danmarks synspunkter på kropslig opdragelse, som de fremtræder i diverse skolelove, forordninger og vejledninger. Bogen har således et kronologisk skelet, der består af "gymnasieskolens" reformer i perioden. Begreber som "stat", "centralmagt", "skolelov", "forordning", "vejledning" etc. vil stå centralt undervejs. At disse begreber bruges, hænger sammen med, at lovgivning og dens implementering som bekendt kommer formelt til verden via politikere og embedsmænd. Således også periodens forskellige beslutninger og vedtagelser om idrætten i latin- og gymnasieskolen.

Beslutninger om skoleidræt foretages imidlertid normalt ikke kun efter forgodtbefindende i centraladministrationen i København og er således kun sjældent resultatet af fikse idéer hos enkelte politikere og embedsmænd. Og det er da heller ikke politikere og embedsmænd, der dominerer i bogen. Dens synspunkt er, at beslutningerne om skoleidrættens udformning først og fremmest har sammenhæng med den gældende diskurs i samfundet vedrørende skoleidræt. Der kan selvfølgelig lokaliseres markante bagmænd i beslutningsprocesserne bag skoleidrættens udvikling, men de ”passer” til den tid, de lever i. Den herskende diskurs sætter grænser for, hvilke udsagn der – på et givet tidspunkt – er mulige at ytre, hvilke der er meningsgivende, samt hvilke beslutninger det er muligt at tage.⁵

Diskurser er i den forstand serier af udsagn inden for, hvad der er blevet kaldt for et ”samtalerum”. Det er samtalerummet, der er drivende bag beslutningerne og i overført betydning også pennefører, når de skal formuleres. I skoleidrætten består samtalerummet i denne bogs periode af f.eks. idrætspædagoger, militærpersoner, læger, skolepolitikere, fagtidsskrifter, medier eller den frivillige idræt. Alle er dog ikke lige fremtrædende eller lige enige i debatten hele tiden. Undervisningens indretning via lovgivninger, forordninger og vejledninger er på den måde et udtryk for, hvilken kropskulturel dannelse i bred forstand ”man” på et givet tidspunkt har ønsket at udbrede til landets ungdomselite via latin- og gymnasieskolerne. Det, der undersøges i bogen, er således idrætsundervisningen, som man besluttede, ønskede og håbede, den skulle finde sted. Hvilket den, som vi skal se, meget ofte ikke gjorde.

Folkeskole og gymnasium

Emnerne, der behandles, er relevante ikke kun for latin- og gymnasieskolen, men ofte også for folkeskolen. Også folkeskolens idræt hviler på forordninger og vejledninger, der fortæller om samfundets syn på dannelse og opdragelse. Det grundlæggende syn på form og indhold i idrætsundervisningen har ofte været overensstemmende i de to skoleformer, og i perioden 1883-1937 var der endda fælles grundbog for faget begge steder. Der er dog også markante forskelle mellem idrætten i folkeskolen og i gymnasiet. Selvom folkeskoleidrættens formål og indhold, som det var tilfældet med gymnasieidrætten, blev besluttet i København og dernæst forvaltet lokalt, bærer idrætsundervisningen i folkeskolen, især i landsbyskolerne, helt frem til 2. verdenskrig ofte tilfældighedens præg.

Med de dispensationsmuligheder, som skolelovgivningen gav for undervisningen i idræt i folkeskolen, var der mellem folkeskolelovene i 1814 og 1937 tusindvis af elever, især piger, der enten aldrig havde undervisning i idræt eller mødte en faguddannet idrætslærer. Også idrætsundervisningen i latin- og gymnasieskolen kunne forvaltes forholdsvist lemfældigt, men der har i latinskolen og gymnasiet ikke i samme omfang som i folkeskolen været plads til lokalt for-godtbefindende, der især ude i landsbyskolerne har nærmet sig rent anarki.⁶ Der har på tidspunkter i perioden været ca. 200 gange så mange folkeskoler som latinskoler og gymnasier, hvilket har vanskeliggjort central kontrol.

Mellem folkeskolen og gymnasiet har der eksisteret skoleformer, der var be-regnet for de elever, der skulle have mere viden, end folkeskolen kunne tilbyde, men ikke behøvede eller ønskede latinskolens eller gymnasiets studieforbere-dende viden. Fra 1814 tilbød realskolen den slags viden. Vægten blev lagt på de såkaldte reale fag, dvs. fremmedsprog samt matematik og fysik/kemi. Realsko-lerne gav gennem årene forberedende undervisning til forskellige eksaminer, f.eks. pigeskoleeksamen, præliminæreksamen. Hvor der i 1830'erne kun havde været nogle få realskoler, beregnet for borgerskabets sønner, var der i begyndel-sen af 1920'erne over 250 skoler. Fra 1903 blev der yderligere indsat en skoleform mellem folkeskolen og gymnasiet. Det var den firårige mellemskole, der blev af-skaffet igen med skoleloven af 1958. Realskolen overlevede til skoleloven i 1975, hvor den blev nedlagt.⁷ Begge skoleformer havde undervisning i idræt. Folkesko-len sammenlignes punktvis med gymnasieskolen i det følgende. Mellemskolen behandles kun sporadisk i forbindelse med gymnasieskolen, som den indled-ningsvist havde idræt til fælles med. Realskolerne behandles ikke.

Problemstillinger

Når bogen retter sin interesse for idrætsundervisningens historie mod latin- og gymnasieskolen, skyldes det især, at det er her, store dele af Danmarks mandlige ungdomselite har gået i skole. Indretningen af idrætten i netop den skoleform viser, hvad "man" – forstået som det officielle Danmark i bred forstand – har ment var den rigtige idræt for de elever, der qua deres blotte tilstedeværelse i latinskole og gymnasium var prædestineret til at overtage ansvaret for samfun-det og dets videreførelse. "Eliten" har som nævnt varieret i størrelse, men selv i vore dage, hvor den ikke længere kun tælles i promille eller ganske få procent,

ikke kun er af hankøn og langt fra kun består af ”smukke folks børn”, som det hed for ca. 200 år siden, er det stadig kun ca. 70 % af en ungdomsårgang, der får huen. Resten, siger statistikken, finder sjældent vej til folketing, direktionsgang eller den høje løn.

Bogen vil især undersøge tre problemstillinger vedrørende idrætten i latin- og gymnasieskolen ca. 1800-2010. De tre er lettere overlappende og vil ikke blive behandlet lige dybt. Især interesserer bogen sig for den intenderede idrætsundervisnings form, indhold og begrundelse. I den forbindelse er der konstrueret en række idrætstimer, som de ”burde” have set ud og fundet sted på forskellige tidspunkter i perioden. Der er med andre ord tale om beskrivelse af skiftende tiders idrætsundervisning som et udtryk for intenderet praksis – den hviler på vedtagelse af lovgivning, forordning og vejledning – og ikke beskrivelse af ”virkelighedens” praksis. Hvorledes idrætsundervisningen reelt fandt sted, undersøges dog også, men i mere begrænset omfang. De tre problemstillinger er:

Hvilken form og indhold fik idrætsundervisningen i latin- og gymnasieskolen, og hvilke pædagogiske og uddannelsesmæssige krav blev stillet til fagets undervisere?

Hvad har de pædagogiske og samfundsmæssige begrundelser været for faget, og hvorledes er de blevet udmøntet i den lokale latin- eller gymnasieskole?

Hvorledes har idrætsfaget i latin- og gymnasieskolen adskilt sig fra skoleformens øvrige fag, fra idrætsfaget i folkeskolen og fra foreningslivets idræt?

Metode og teori

Bogens metode kan kort beskrives som komparation af temaer lokaliseret og diskuteret ved hjælp af hermeneutik og diskursanalyse. Kilderne er især arkivalier, officielle dokumenter, bøger, tidsskrifter og aviser. Hvad teorivalget angår, er udgangspunktet eklektisk, idet flere teoretikere er inddraget. Der trækkes f.eks. på sociologen, historikeren og filosofen Michel Foucault. Det skal dog pointeres, at bogen hverken gennemgår, eller diskuterer, hans eller andres teorier, der først og fremmest bruges som et slags bagtæppe for analyserne af udviklingen inden for latin- og gymnasieidrætten gennem de ca. 200 år. Især bruges hans diskursbegreb og magtbegreb, men bogen beskæftiger sig også med andre dele af hans

teorikompleks. Bl.a. bliver ”kampen” mellem lægevidenskaben og gymnastikken om forståelsen af videnskabelighed set som en kamp om definitionsmagt.⁸ Det samme gør ”kampene” mellem svensk og dansk gymnastik samt mellem gymnastik og sport om forståelsen af den rette kropskulturs indhold. Af andre teoretikere kan nævnes antropologen Mary Douglas og (kultur)sociologen Norbert Elias. Andre vil blive nævnt undervejs. Douglas viser os bl.a., at vi prøver at ordne fænomener (i denne bog f.eks. skoleidrætten i gymnasieskolen) omkring os i en sammenhæng, et mønster. Frygt (f.eks. for sportens skadelige indflydelse på eleverne) handler f.eks. om, at grænser (f.eks. gymnastikkens dominans) trues, og at ting, der burde holdes adskilt (f.eks. gymnastik og sport), bliver bragt sammen (f.eks. i skoleidrætten).⁹ Elias har udviklet figurationssociologien, hvori samspillet mellem indbyrdes afhængige (interdependente) mennesker og grupper analyseres. Disse (dynamiske) samspil danner forskellige sociale afhængigheder, *figurationer*, der ændrer sig med vekslende magtbalancer. En figuration i Elias’ forstand kan f.eks. være idrætslærerne i gymnasiet eller eleverne samme sted, men også større samfundsmæssige formationer som f.eks. ”adelen” eller ”borgerskabet”.¹⁰

Idrætten i skolen og samfundet

På samme måde som der ikke kun undervises i folkeskolens boglige fag, for at børn og unge skal opnå boglig viden, foretages undervisningen i idræt ikke kun for at styrke og forbedre elevernes fysiske kapacitet, sundhed og idrætslige færdigheder. Folkeskolen har, og har altid haft, et dobbelt, eksplicit formuleret formål som læringsanstalt, idet den dels skal give faglig viden og dels skal opdrage. Det afspejler sig i alle folkeskolens fag. Også skoleidrætten har således denne dobbeltrolle. Og det endda i omvendt rækkefølge, idet opdragelsen i dette fag traditionelt har været prioriteret højere end selve den faglige indlæring af idræt. Det er måske blevet mest markant udtrykt i et slogan fra 1899 om meningen med idrætsundervisningen: ”Ikke at more, men at opdrage”.¹¹ Med en enkelt undtagelse forholder det sig anderledes med latin- og gymnasieskolen. Undtagelsen er faget idræt.

I latin- og gymnasieskolen er det kun faget idræt, der har haft det eksplicit formulerede krav om opdragelse, som alle folkeskolens fag har haft. Alle de andre fag i latin- og gymnasieskolens fagrække har derimod gennem ca. 200 år

haft krav om at skulle lægge vægt på faglighed og studieforbereelse, hvorimod opdragelse ikke er nævnt.¹² Først med gymnasieforordningen i 2005 kommer der også, som vi skal se, et eksplicit opdragende aspekt ind i gymnasieskolens øvrige fag. Hvad det eksplicite krav om opdragelse gennem undervisningen angår, minder idrætsundervisningen således mere om folkeskolen end om de øvrige fag i latin- og gymnasieskolens fagrække.

Det er dog ikke kun skolen, der har været overbevist om, at idræt er et godt opdragelsesmiddel. Det har man også troet uden for skolens mure, f.eks. i foreningsidrætten. Mest markant er det kommet til udtryk i skytte- og gymnastikbevægelsen, hvor skiftende formålsparagraffer altid har fastslået, at der også var et opdragende formål med idrætsudøvelsen. Det gælder helt tilbage til De Danske Skytteforeningers (DDS) første formålsparagraf i 1861, der vil ”skikke” unge mænd til at *”deltage i fædrelandets forsvar i nødens og farens stund”*, og det gælder Danske Gymnastik og Idrætsforeninger (DGI) i vore dage, hvor idrætten skal bruges til at *”fremme foreningslivets folkeoplysende kvaliteter”*. Danmarks Idræts-Forbund (DIF), der så dagens lys i 1896, har historisk set helt afholdt sig fra formålsbeskrivelser med referencer til opdragesaspekter. Formålene i denne organisation har altid været pragmatiske, idet de især har handlet om at organisere (amatør)idrætten og at repræsentere den over for offentlighed og myndigheder. I DIF’s optik har der dog aldrig været tvivl om idrættens opdragende potentiale, selvom dette ikke har været nævnt i formålsparagraffen. Som bekendt har mangt en festtale i idrætsregi handlet om, at unge mennesker er blevet frelst til et bedre liv takket være idrætten.

I vore dage har DIF og DGI, hver for sig og i fællesskab og støttet af offentlige midler, kastet sig ud i en række opdragende projekter. Idrætten tilbyder for tiden at rehabilite de resourcesvage, at indsluse flygtninge og indvandrere i samfundet, at bekæmpe skoletræthed, at sikre rodløse børn og unge et fællesskab med synlige voksne. Og ikke mindst at hjælpe overvægtige til at blive slanke. Der er i vore dage en vis overensstemmelse mellem skole og foreningsliv i troen på, at idræt er et godt middel til opdragelse af børn og unge, og i mange af projekterne indgår direkte samarbejde mellem skole og forening, f.eks. i form af SFO-arbejde. Det er noget forholdsvist nyt. Ledende skolefolk har i store dele af perioden betragtet foreningsidrætten og dens konkurrenceaspekt med mistro og hævdet, at der burde være nærmest vandtætte skotter mellem

skoleidrætten og foreningsidrætten. Herved adskiller Danmark sig i øvrigt fra de fleste af de lande, vi ellers normalt sammenligner os med. Lidt paradoksalt i øvrigt har netop folkeskolelærere traditionelt været overrepræsenteret som foreningsledere i idrætten.

Gymnastik, idræt og sport

I daglig tale bruger vi begreberne idræt og sport i flæng. Skal der skelnes, er det almindeligt at opfatte det nordiske begreb "idræt" som et bredere, mere omfattende begreb end "sport", der efter engelsk inspiration dukkede op herhjemme for ca. 150 år siden. Sådan bruges de to begreber også i denne bog.¹³ Idrætsfaget i vore dages gymnasium hed "gymnastik" frem til 1903, hvor det officielt fik navneforandring til "gymnastik/legemsøvelser". Fra 1935-1977 hed det "legemsøvelser" og siden da "idræt". Den dag i dag er der imidlertid mange, der stadig kalder faget "gymnastik". Hvad skolefaget angår, bruges i denne bog "idræt" som generel betegnelse gennem hele perioden, men betegnelserne "gymnastik" og "legemsøvelser" vil blive brugt, når det passer bedst ind i sammenhængen. Med det forbehold at begrebers betydning og indhold som bekendt ændres over tid,¹⁴ vil idræt, sport og gymnastik blive defineret som følger:

Idræt omfatter mange former for fysisk aktivitet. Det er svært at sætte grænser, men at gå tur med hunden, grave have, løbe efter bussen eller dyrke sex regnes normalt ikke for idræt. Et grænseområde er det forholdsvist nye begreb "hverdagsmotion", som f.eks. omfatter at cykle til arbejde. I skolesammenhænge har der været en tradition for at nævne begrebet "leg" i forbindelse med "idræt". Leg og idræt var således i idrætsundervisningen gennem lange perioder betegnelsen for det, der ikke var gymnastik.

Sport er den del af idrætten, man også kan definere som "konkurrenceidræt", og den er i sin foreningsversion oftest organiseret i DIF eller DGI. Konkurrencemomentet i sport kan være stærkt underprioriteret i forhold til f.eks. det sociale samvær, hvor man slet ikke tæller mål, point eller noterer resultater, men det kan også være særdeles alvorligt og betydningsladet, som det ofte er tilfældet i eliteidræt. Konkurrencemomentet er imidlertid til stede i begge sammenhænge som det regulerende og styrende element. Det er sportens "motor".

Gymnastik regnes i vore dage som sport, hvis den udøves på konkurrenceplan, og som idræt, hvis der f.eks. er tale om motionsgymnastik. Sådan har

det ikke altid været. Fra ca. 1860-1960 blev gymnastik (og i et vist omfang også skydning) betragtet som sit eget område. Gymnastik var således hverken sport eller idræt, hævdedes det, men skulle forstås som en særlig værdifuld aktivitet, hvor vægten var lagt på proces samt kulturel, mental og fysisk (ud)danelse.

Skoleidrætten gennem 200 år

Den første skoleidræt på gymnasieniveau herhjemme hvilede på den tyske gymnastikpædagog Guts Muths idéer. Øvelser opdeltes i tre hovedgrupper: egentlig gymnastik, håndarbejde (herunder f.eks. tegning og klaverspil, men også havebrug) samt selskabslege. Den egentlige gymnastik omfattede bl.a. løb, spring, kast, brydning, svømning, løftning, klatring, balancering, skøjtøløb, boldspil og vandring. Den danske gymnastikpædagog Franz Nachtegall (1777-1847) overtog samme opdeling, der alt i alt var herskende gennem hele det 19. århundrede. Mange af Guts Muths og Nachtegalls øvelser er, synes vi i vore dage, mere atletik og anden idræt, end det er gymnastik. Når vi synes det, hænger det sammen med, at vor opfattelse af, hvad begrebet gymnastik omfatter og indeholder, først er blevet dannet i løbet af det 20. århundrede.

Ca. 1900-1930, da tilhængerne af den såkaldte svenske gymnastik var ved roret, omfattede gymnastikbegrebet i skolen ligeledes al fysisk aktivitet, men man skelnede nu mellem "den egentlige gymnastik" og "den anvendte gymnastik" (leg, idræt og sport). Det betyder – lidt forvirrende – at de aktiviteter, Guts Muths og Nachtegall i sin tid kaldte "egentlig gymnastik", nu af den svenske gymnastik bliver kaldt for "anvendt gymnastik". Begrebet "anvendt gymnastik" blev endeligt opgivet i løbet af 1930'erne, og siden har vi haft gymnastik som aktivitet sideordnet med andre aktiviteter. "Atletik" er af forholdsvis ny dato herhjemme, idet vi kaldte den aktivitet for "fri idræt" helt op mod 2. verdenskrig. En betegnelse, der stadig bruges i Norge og Sverige.

Gennem de ca. 200 år har skolens skiftende idrætsautoriteter "kæmpet" om, hvilken type aktivitet – f.eks. tysk gymnastik eller svensk gymnastik eller idræt eller sport – der har været mest velegnet til opdragelse. Det er imidlertid, som det vil fremgå, en af denne bogs pointer, at de gode, opdragende virkninger, som gymnastik, idræt og sport hver for sig tillægges, ved nærmere undersøgelse viser sig at være meget lig hinanden.

Om opdragelse og andre nøglebegreber

Begreber som opdragelse, socialisering, dannelse, pædagogik, didaktik og undervisning bliver brugt i bogen. Ikke mindst i forbindelse med undersøgelsen af de valg, der gennem tiden er blevet foretaget i udformningen af idrætsundervisningen. Begreberne har betydning hver for sig, men er også overlappende. I praksis er det f.eks. vanskeligt at holde opdragelse og undervisning adskilt. Det er vanskeligt at forestille sig en undervisning, der ikke i en eller anden forstand har en opdragende virkning, ligesom det næppe lader sig gøre at forestille sig en opdragelse, der ikke tillige rummer elementer af undervisning.¹⁵

Socialisering og opdragelse

I bogen bliver begreberne socialisering og opdragelse som så ofte før brugt i flæng med samme (grund)betydning, vel vidende at der kan foretages defintorisk skelnen. For at opnå den rette opdragelse af eleverne gennem undervisningen har man traditionelt været meget optaget af at sikre, at den rette pædagogik og didaktik blev anvendt. Derved kunne, mente man, eleverne ansføres og hjælpes til at udvikle de færdigheder og normer, der var ønskværdige for det samfund, de levede i. Der er tale om en socialiseringsproces, hvor eleverne ideelt set blev forberedt til de voksnes verden og til at blive medlemmer af samfundet med de rette attituder og holdninger.

Ligesom bogen som nævnt ikke undersøger, om opdragelsen/socialiseringen virkede efter hensigten, beskæftiger den sig heller ikke med, i hvilket omfang den kunne tænkes at virke. At idræt har en transferværdi, vil sige, at idrætsudøvelse fører til den ønskede socialisering. Det har såvel idrætspædagoger som idrætsledere været overbevist om i generationer. Eksemplerne herpå er legio, og som sædvanligt strækker de sig også tilbage til de gamle grækere.¹⁶ Først i nyere tid har tvivlen meldt sig, og troen på en alt for direkte sammenhæng mellem idræt og opdragelse er blevet problematiseret. Herhjemme kan de tidligste transferdiskussioner findes i 1930'erne som en kommentar til en løbende diskussion om gymnastikkens opdragende "virkning", og om denne kunne videnskabeligt bevises. Her blev det påpeget, at det da godt kunne være, at gymnastikken f.eks. kunne skabe en ydre disciplin hos udøveren. Det var imidlertid uvidenskabeligt uden videre at gå ud fra, at disciplinen for det første blev instal-

leret som selvdisciplin hos udøveren og for det andet at hævde, at den kunne overføres til andre af livets områder.¹⁷

Om der er en sammenhæng mellem idræt og socialisering, og hvori den i givet fald består, har siden været meget diskuteret både herhjemme og internationalt. Grundlæggende skelner man mellem socialisering "til idræt" og socialisering "gennem idræt". Begge dele har betydning i skolesammenhænge. Socialiseringen til idræt, der ellers oftest tillægges elevens familie og venner, har imidlertid også altid haft skolens store interesse. Det har gennem tiden været et fast krav til både latin- og gymnasieskolens idrætsundervisning, at den skulle stimulere til livslang idræt. Socialisering gennem idræt har altid været latin- og gymnasieskoleidrættens store satsningsområde og flagskib. Fokus har, som det vil fremgå, skiftet gennem årene, men det er gennem idrætsundervisningens praktik og pædagogik, at man har troet på at kunne opdrage eleven og installere holdninger af samfundsgavnlig art.

I vore dage er de fleste enige om, at der finder socialisering sted gennem idræt, herunder skoleidræt. Det gælder både "til" idræt og "gennem" idræt. Dog mener de fleste nutidige forskere, at socialiseringen foregår på et meget generelt plan og ikke nær så specifikt, som man har troet i tidligere tider. Og troen på, at en bestemt aktivitet (gymnastik) kunne skabe retlinede personer (også i overført betydning) via de rette rygge, var en historisk parentes.

Pædagogik og didaktik

Der er forskellige holdninger til de to begreber pædagogik og didaktiks definition, betydning, indhold og anvendelse. Pædagogik anvendes i denne bog som et overordnet begreb i forbindelse med begreber som opdragelse, dannelse og socialisering. Didaktik forstås som den del af pædagogikken, der giver begrundelser for og anvisninger til undervisningen specielt på de enkelte fags niveau. Hvilke øvelser skal f.eks. vælges for at opnå et givet resultat, og hvordan skal de udføres? Didaktikken tager i idrætsundervisningen udgangspunkt i praktikken.¹⁸

Hvad er sammenhængen mellem de to begreber? Eksempelvis er det skolens generelle opgave både at undervise i demokratiet og opdrage til demokrati. Det kan gøres forskelligt i de forskellige fag. I skoleidrætten er opgaven gennem tiden søgt løst ved, at de aktiviteter og øvelser, der udvælges (pædagogik), og

valget af den måde, hvorpå der undervises i dem (didaktik), samlet set vil opdrage til ligeværd, samarbejde, medindflydelse og medansvar etc. Håbet var, at der ville være transferværdi fra for eksempel samarbejde i salen til samarbejde i samfundet. Didaktikken betoner altså det undervisende, praktiske element i bogen (hvordan undervises der?), mens pædagogikken lægger vægt på det opdragende element (hvorfor er denne undervisning valgt?).

I denne bog bruges yderligere det pædagogiske og didaktiske begreb ”praksis”. Overordnet set forstås praksis som det, underviserne gør, når de underviser. Praksis er kompleks, mangfoldig og – i hvert fald for en idrætslærer, der altid må regne med improvisation i forhold til hjemmearbejdet – lettere uforudsigelig. Praksis er således ikke anvendt teori. Imidlertid anvendes begrebet ”praksis” også i forbindelse med de syv praksiseksempler, som er en vigtig del af bogens indhold. Og her er det netop forsøgt at beskrive undervisningssituationer, der er helt i overensstemmelse med regler og vedtægter, og som netop ikke ”forstyrres” undervejs. Altså en undervisning, der er fuldstændig ”by the book”. Der er dog i disse tilfælde tale om ”officiel, intenderet praksis”, idet praksiseksemplerne er et – konstrueret – udtryk for, hvorledes den ideelle praksis gennem tiderne kunne have fundet sted, når og hvis den forløb i overensstemmelse med vedtagne forordninger, vejledninger etc.

Dannelse og almindannelse

Begreberne ”dannelse” og ”almendannelse” kører parløb – dels med hinanden og dels med begreberne ”socialisering” og ”opdragelse”. Dannelse som begreb bruges som betegnelse for dels pædagogiske normer ved valg af indhold i opdragelse eller undervisning og dels som betegnelsen for en social norm, der udpeger en bestemt adfærd, væremåde, opførsel eller viden som dannet. I en mindre akademisk, men ikke mindre præcis fortolkning siger den svenske forfatter, Ellen Key, at dannelse ikke er: ”*hvad vi har lært, men hvad vi har tilbage, når vi har glemt alt, hvad vi har lært*”.¹⁹ Dannelse er med andre ord kundskab optaget i personligheden. Hvad der er dannelse – og dermed udgør dannelsesbegrebet – er imidlertid hele tiden åbent for nye fortolkninger i en stadigt rullende transformationsproces.

Den opdragende funktion, skoleidrætten har haft – implicit såvel som eksplicit – har været en del af elevernes dannelse til samfundet, og en væsentlig del

af den kan siges at være dækket af begrebet ”almendannelse”. Det er træffende blevet sagt om dette begreb, at det betegner en slags kulturel selvfølgelighed, et begreb enhver kultur må have med henblik på at kunne føre sig selv videre via en kultiveret efterslægt.²⁰ Begrebet har haft en stor plads i den danske gymnasieuddannelse og er blevet grundigt behandlet, især i en disputats om emnet fra 2003.²¹ Begrebet er dog af gode grunde ikke bærende her i bogen. Almendannelse handler traditionelt (og i øvrigt også i disputatsen) om den del af dannelsen, der ikke er specifikt fagligt (hverken teoretisk eller praktisk) orienteret, men som især handler om generel personlig udvikling af eleven i en samfundsgavnlig retning. Eksemplerne hentes i skolesammenhænge i stort omfang fra teorifag som historie og dansk. Dannelsesbegrebet i denne bog tager bestemt også et samfundsgavnligt udgangspunkt, og det handler også om personlig udvikling af eleven. Men her er der imidlertid tale om en dannelse, der i høj grad er netop specifikt fagligt og desuden også praktisk orienteret. Udgangspunktet er jo som bekendt faget idræt.

Eleven, læreren og fagets status

Skolelovgivninger, -forordninger, fagbeskrivelser, vejledninger, skolelitteratur og arkivalier samt fagtidskrifter er et velprøvet og ofte anvendt kildemateriale til skolehistorie. Disse kildegrupper beskriver dog især, hvad man kan kalde for systemets ”selvforståelse”. Den er det vigtigt at få frem, idet den er et udtryk for skiftende tiders herskende diskurs inden for området. Her fastlægges gymnasieidrættens potentiale, betydning, og hvordan faget idealt betragtet burde udøves. Derved fortælles væsentlige aspekter ved tidens officielle opfattelse af opdragelse, krop, sundhed etc.

Svagheden ved at jage officiel selvforståelse er naturligvis, at ”virkeligheden” ofte er et andet sted. Der kan være langt – både geografisk og mentalt – fra en ny skolelov med tilhørende forordninger, fagbeskrivelser og vejledninger om den korrekte intenderede undervisning, udfærdiget af københavnske myndigheder, bakket op af fagets entusiastiske avantgarde, og til dagligdagens trælse virkelighed med tvivlsomme faciliteter og for mange elever i en sal uden opvarmning. Alle idrætslærere ved, at det kan være svært at leve helt op til de ideale krav. I nogle sammenhænge kan der også direkte være tale om civil ulydighed, når underviseren har opfattet vejledningernes krav som værende urealistiske eller forkerte af den ene eller anden grund.

Myndighederne har derfor gennem tiden brugt forskellige strategier spændende fra detaljerede vejledninger, timesedler, appellerende ”hyrdebrev” og kontrollerende gymnastikinspektører til tvungen efteruddannelse for at bringe underviserne på omgangshøjde med intentionerne. Ikke mindst gymnastikinspektoratets arkiv giver et mere realistisk billede af ”virkelighedens” verden ude i gymnastiksalen. Også selvom gymnastikinspektørerne af indlysende grunde har brugt mindre tid på de få snese gymnasier end på de tusindvis af folkeskoler. Alt i alt har de centralt dirigerede anstrengelser for at få gældende lovgivning overholdt dog oftest haltet bagefter, for, som det lidt galgenhumoristisk er blevet udtrykt i skolekredse, så virker en skolelov først, når den er afsluttet og erstattet af en ny!

En væsentlig del af den nævnte lokale ”virkelighed” består af mødet mellem idrætslærer og elev. At der ikke altid var tale om et lykkeligt møde, findes der flere eksempler på f.eks. i erindringslitteraturen. Mange elever har oplevet skoleidrætten som et udstillingsvindue for nederlag og ydmygelse eller i bedste fald kedsomhed. Andre elever, der har ”knækket” idrætskoden, har dog omvendt set faget som en spændende oase i en måske trøls skolehverdag. Begge elevtyper har kunnet og kan stadig findes i en og samme klasse, hvilket også gør det udfordrende at være idrætslærer.

Idræt og de andre fag

Til trods for den tilsyneladende placering i fagrækkens periferi har idræt alligevel ofte fået tildelt et betydeligt timetal. I 1871 fastslås det, at den ugentlige undervisningstid er ”30 Timer til samtlige Fag og Øvelser, Sang og Gymnastik alene undtagne”, men, fortsætter forordningen, skolen skal desuden give ”sine Disciple mindst 4 timers ugentlig gymnastikundervisning”.²² Kravet om de fire ugentlige lektioner i idræt skulle vise sig at holde i mere end 85 år, indtil det i 1958 blev ændret til tre lektioner.

I 1882 blev kravet om de fire lektioner yderligere stillet til de private skoler, og det bliver pointeret, at ”Undervisningen i Gymnastik og Sang underkastes den samme kontrol som Skolens øvrige Undervisning”.²³ Siden da har der i princippet ikke været forskel på antallet af idrætstimer og indholdet i den offentlige og den private gymnasieskole. Antallet af idrætstimer har regelmæssigt været til debat, idet det altid har været hævdet, at det var for ringe. I mange år stod kampen

for "én time dagligen".²⁴ Så offensiv vover man ikke at være i dag, hvor kampen de sidste ca. 40 år nærmest har været kæmpet for at bevare status quo. Første nedskæring kom i 1958, hvor lektionsantallet blev nedskåret fra de fire lektioner, hvor det havde ligget i ca. 90 år, til tre. Den næste nedskæring kom i forbindelse med femdagesugens indførelse i 1970, hvor lektionstallet gik fra tre til to og i 1975 blev lektionslængden nedskåret fra 50 til 45 min. I løbet af mindre end 20 år blev undervisningsmængden i den obligatoriske idræt i gymnasieskolen således mere end halveret. Udviklingen har været tilsvarende i folkeskolen.

Skoleidrætten og historien

Skolehistorie er en gammel, traditionsrig disciplin, der en overgang endda havde eget forskningsinstitut.²⁵ Det samme kan ikke siges om skoleidrætshistorie, og slet ikke når det specielt drejer sig om gymnasiets idrætsundervisnings historie. For nogle år siden blev en omfangsrig doktordisputats om almindannelsens funktion i dansk gymnasieundervisning siden 1775 forsvaret.²⁶ Netop idrætsfagets dannende aspekt har været et centralt argument – ikke mindst fra officiel side – for dets berettigelse i skolen og en væsentlig del af fagets egen selvforståelse gennem mere end 100 år. Alligevel er faget stort set ikke nævnt i disputatsen. Eksemplet er ikke enkeltstående, idet det skel mellem undervisning i boglige og praktiske fag, man har kunnet iagttage i status på lærerværelset, også giver sig udtryk i skolelitteraturen. Da der således i 1998 blev udgivet en bog i anledning af 150-årsjubilæet for statens tilsyn med gymnasieskolerne, var de særlige praktiske inspektioner i gymnastik, sang og musik, tegning, sløjd samt håndarbejde omhyggeligt undtaget fra jubilæumsskriftet.²⁷

Af egentlige værker om skoleidræt er det hidtil kun blevet til to: *Træk af skoleidrættens historie i Danmark* fra 1980 og *En Time Dagligen – Skoleidræt gennem 200 år* fra 1998.²⁸ Dertil, som det fremgår af denne bogs litteraturliste, nogle artikler. Fælles for såvel bøger som artikler er imidlertid, at de næsten alle har taget udgangspunkt i folkeskolens idræt, og at gymnasieskolens idræt kun er blevet meget sporadisk behandlet.²⁹ Nævnes bør også de idrætshistoriske bøger, *Kampen om kroppen – Dansk idræts historie gennem 200 år* (1982) og *Mellem leg og disciplin. Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet* (1987).³⁰ De handler ikke kun om skoleforhold, men behandler alligevel grundigt centrale skolepolitiske problemstillinger, først og fremmest dog fra folkeskolen.

Yderligere skal nævnes tre centrale ph.d.-afhandlinger. *Idrætsdidaktikkens modernisering* (1995) er en historisk og teoretisk baseret kritik af den danske idrætsdidaktik. *Når alderen indhenter én – Kropslighed, aldring og profession hos gymnasiets idrætslærere* (2001) handler især (men ikke kun) om, på hvilken måde alder spiller en rolle i gymnasieidrætslærerens identitetsdannelse (ca. 1970-2000). *Den kvindelige Kvinde. Kampe om kvindelighed, medborgerskab og professionalisering i dansk kvindegymnastik 1886-1940* (2005) redegør bl.a. for gymnastiklærerindernes professionalisering i den nævnte periode.³¹ *Bogen Kampen om lyset – Dansk voksenoplysning gennem 500 år* (1997) handler helt i overensstemmelse med dens titel hverken specielt om gymnasieskolen eller idræt. Den er imidlertid central til forståelse af de dannelses- og oplysningsidealer, der har hersket herhjemme siden Reformationen, og desuden fornægter forfatterens store interesse for dannelsens og oplysningens kropskulturelle aspekter sig trods alt ikke i bogens emnevalg.³² *Bogen Kvindernes Idræt – Fra rødde til top* (2005)³³ handler ikke om skoleidræt, men kommer i dele af emnevalget ind på skoleforhold.